

RÓKUSFALVY PÁL

A NEVELÉSI ESZMÉNY ALAPJAI ÉS TARTALMA

ABSTRACT: (*Die Grundhagen und Inhalt des Erziehungsideals*) Der Autor will das Nachdenken der Grundfragen der Pädagogik anregen mit der Formulierung des vermissten Erziehungsideals. Er bricht mit jahrhundertlangen Traditionen, als er das Problem des Erziehungsideals und der Ethik nicht aus philosophischen Ideen, sondern aus der Wirklichkeit des Lebens und des Menschen annahert.

Das Erziehungsideal ist ein Menschenbild. Er beschreibt dessen Wesen in dem Bild das wir vom Mensch und von dessen Entwicklung haben. Den Inhalt des Erziehungsideals stellt er in der Schilderung des sich vervollkommenden Menschen dar. Die Grundlagen seiner eigenen psychologischen und pädagogischen Betrachtungsweise sind die Ethik der Ehrfurcht vor Leben, die Theorie der substantziellen Einheit des Wesen des Menschen und die funktionale Interpretierung der Erziehung. In einem Satz zusammengefasst: die Entwicklung und die Erziehung des Menschen besteht in der vollen Entfaltung seiner Menschlichkeit, auf ihren höchsten Wert entwickelt.

Bevezetés

Emberpróbáló időköt élünk. A magyar népet és nemzetet -- miként körülötte élő európai szomszédait -- a gyökeres történelmi változás súlyos válságtüneteivel és soha nem volt esélyeivel egyaránt váratlanul érte. Mi készítettük elő, de nem volt módunk felkészülni rá. Gondjainkhoz és lehetőségeinkhez most kell hozzánőnünk, -- emberségben, mert már nyilvánvaló, hogy a szükséges jogi, gazdasági, műszaki és közoktatási átalakulás, fejlődés kulcsa, létrehozója, megvalósítója az ember, az ember minősége. A nevelés tehát elébe kell menjen a jelennek, a jövőt kell munkálnia.

Népünk több mint ezeréves sorsa arra tanít -- s ez ad bizakodásra is alapot -- hogy kellő erkölcsi erővel, értelmes erőfeszítéssel súlyosabb helyzeteket is meg tudunk oldani. A nevelés aktuális feladatait is csak egyetemes gyökereibe kapaszkodva lehet végrehajtani.

A nevelési eszmény megtalálása és megvalósítása az emberismeret és a nevelés metszéspontjában áll. Egyszerre egyetemes és aktuális kulcs-probléma társadalmi életünk minden területén. Tudományos szempont-ból egyszerre pedagógiai, pszichológiai, biológiai, antropológiai, filozó-fiai és etikai probléma.

Napjainkra nevelési eszmény nélkül maradtunk, iránytű nélkül tévely-günk. Ez nemcsak közoktatásunkra, de általában emberi kapcsolatainkra, családi életünkre, népünk testi-lelki egészségére, munkájára, sőt -- na-ponta tapasztaljuk -- politikai életünkre is kihat.

A nevelési eszmény keresésében és megfogalmazásában -- évszázados hagyományokkal szakítva -- nemzetközileg is új úton járunk. A következő problémákat tárgyaljuk:

1. A nevelési eszmény alapjai
2. A nevelési eszmény lényege
3. A nevelési eszmény tartalma
4. A nevelési eszmény és a pedagógia
alapkérdéseinek összefüggése

A nevelési eszmény alapjai

A nevelési eszmény alapja eddig mindig valamilyen filozófiai rend-szer vagy ideológia volt, ebből vezették le. Elvont érték kategória volt, melyet külső követelményként törekedett a nevelés belsővé tenni, emberi személyiségben magatartásban megvalósítani. A valóság absztrakciója, az eszme, a másodlagos volt az alap.

Gyökeresen más megközelítés szükséges. Az eszmény valóban érték-kategória, de értéktartalmát nem valamely filozófiai eszmerendszer adja, hanem az élet és az emberi természet valósága. A nevelési eszmény alapjának olyannak kell lennie, hogy az élet és az ember teljességét ön-magából, belülről és legnagyobb értékére fejlesztve fogja át. Ilyen alap a pszichológiai antropológia, (Várkonyi H., 1944/46) amelyik az emberről alkotott kép tudományos megalapozásában egyaránt figyelembe veszi és

integrálja a filozófiai antropológiát és a természettudomány (a biológia) megállapításait is az emberről.

A kicsoda az ember? Mi az ember? kérdésre a filozófia "felülről-lefelé", abszolút és apriori elvekből jut el az ember lényéig. Platonnál pl. az abszolút megismerés, Kantnál az abszolút akarat az embermegismerés kezdőpontja. A természettudomány az ember lényegének keresésében fordított utat követ, s a tapasztalásból indul ki. Az embert egy hosszú fejlődési sor utolsó tagjának s legfejlettebb élőlénynek tartja. A pszichológiai antropológia az ember lényegének feltárásában az embert önmagából törekszik megérteni, s egyaránt felhasználja a filozófiának (nem az abszolút és apriori eszméit, hanem) értelmező gondolatait és a természettudomány igazolt megállapításait. A pszichológiai antropológia az emberkép megalkotásában nemcsak ezeket veti egybe, nemcsak az emberi viselkedés, élmény és alkotás törvényszerűségeit vizsgálja, hanem az emberi lét feladatait, az helyét a természetben és a társadalomban is elemzi. Az embert történelmi és erkölcsi lénynek fogja fel. Mindezekre, mint háttérre vetíti rá a tapasztalati pszichológia eredményeit.

Mindezeket együtt s ebben az összefüggésrendszerben tekintjük a nevelési eszmény alapjának, melybe erkölcsi értéktartalma is szervesen beletartozik. Azonban a nevelési eszmény erkölcsi értéktartalmának kifejezésében is szakítunk a hagyományos filozófiai megközelítéssel, mely szerint az etika -- filozófiai irányzatokként változó -- ideális eszmerendszer, amely külső követelményből belsővé válva igazítja el az embert, s erkölcsi kódexként lesz magatartásának vezérfonala. Ez egyszersmind azt is jelenti, hogy a pedagógiai tevékenységet és tudományt is új alapra helyezzük.

Az etika, az erkölcs valósága -- s ebben Albert Schweitzert követjük -- maga az ember, annak belső önfejlődése. Az élet tiszteletének etikája a jó és a gonosz lényegét nem filozófiai eszmékből vezeti le, hanem az emberi élet legnagyobb értékére emeléséhez köti, abból eredezteti, s természetesen hajtóerejét az ember élni akarásából, a világhoz való viszonyának végiggondolt tudatosításában ismerte fel. Az etika objektív természeti erő, az ember belső fejlődéstörvénye. Tartalmi lényege: a belsőleg szabaddá vált ember határtalan felelőssége minden élettel szemben, amellyel kapcsolatba kerül.

A nevelési eszmény egységes, életteljes, tudományos alapja tehát a filozófiát és a természettudományt egyaránt integráló pszichológiai antropológiai és az élettisztelet etikája.

A nevelési eszmény lényege

A nevelési eszménykép emberkép, az az "emberkép, amelyet a nevelésen átesett emberről magunkban hordozunk" (Kiss A. 1945.). Olyan emberkép, amelyik az embert élete és embersége legnagyobb értékére fejlesztve teljességében és tökéletesedésében mutatja be. A nevelési eszmény tehát fejlődésre irányult, a nemzet sorsát és jövőképét is tükröző emberkép. A funkciója pedig az, hogy élettörvényeken alapuló természetes integráló erőként hat a nevelés minden területén és minden formájában.

A nevelési eszmény a mindenkori tudás szintjén tartalmazza az ember lényegének (természetének) teljességéről, fejlődéséről (fejlődőképességéről) és fejlesztéséről kialakított képet. Így töltheti be funkcióját.

Az ember lényegének teljességéről. A pedagógia gyakorlatában, de a társadalom életének minden területén az emberről alkotott képünk megdöbbenően silány, egyoldalú és hézagos, illetve mozaikszerű.

Az ember minden bonyolultsága ellenére egységes természetű élőlény. Nincsen külön teste és lelke. "Az emberben a tevékenységnek egyetlen alanya van, és ez a testtel egyetlen szubsztanciává egyesült lélek" (Várkonyi H. D., 1958). Hasonlóképpen minden ember egyszerre és szétválaszthatatlanul egyéniség és társas lény.

Az ember "lelki természete" sok milliós törzsfelődés eredménye. Tudatos pszichológiai jelenségeink s ezeknek összefüggő egész egy számunkra nem tudatos állati állapotból indul ki (Jung, C. G., 1987), mélyén a legősi, az egész emberiségben közös kollektív tudattalannal, illetve tudattalan erővel és folyamatokkal. Az ember személyisége, dinamikus működése, tevékenysége, cselekvései, magatartása ezekkel együtt teljes. Az embert, mint a nevelés alanyát és tárgyát is ebben a teljességében kell látni és bánni vele. Ez a tény világosan érzékelteti, hogy a napjainkra kialakult és történelmileg intézményesült nevelés mennyire felületi hatású, szűken értelmezett, de azt is, hogy még mennyi új feladata van s mennyi lehetősége. Különösen ha hozzávesszük azt a tényt, hogy az emberiség -- ha nem pusztítja el önmagát -- tudattalan erővel való kölcsönhatására

épülő tudatosulási folyamatában embersége törzsfejlődésének még csak a hajnalán tart.

Az ember teljességét figyelembe vevő egészség-betegségértelmezésünk is ezzel gyökeresen átalakul, mérhetetlenül kibővül. Ma már nem az az ember tekinthető egészségesnek, aki -- a szó biológiai értelmében nem beteg. Az egészség az ember teljes és egységes értelemben vett egészségét, életkori lehetőségei adta fejlődőképességét jelenti. Az értelmezés -- az élet legmagasabb értékére fejlesztésének elve alapján megfordul: aki teljes embersége (tehát "testileg", "lelkileg", "erkölcsileg") szempontjából nem egészséges, az beteg, azaz "gyógyító" fejlesztésre szorul.

A fejlődésről. Az emberképhez hozzátartozik az ember természetes fejlődésének, embersége egyedi kiteljesedésének az ismerete is. A fejlődés fogalmunk is mozaikszerű, hiányos és mesterséges, művi.

A fejlődés egységes és helyes értelmezéséhez úgy jutunk el, ha "az 'élő' fogalmát egyenes vonalban továbbfejlesztve eljutunk a 'lelki' fogalomhoz." (Várkonyi H., 1943.). Korszerű fejlődésélettant és fejlődéslélettant csak akkor tudunk alkotni, ha megválasztjuk a kérdést: mi a viszonya az emberi fejlődésben az 'élőnek' (a biológiai) és a 'lelkinek' (a pszichológiai)nak?

Hasonlóképpen szervesen és szétválszthatatlanul függ össze az ember egyéni és társas fejlődése: az egyéniséggé válás és szocializáció. Bármelyik túlhangsúlyozása a másik kárára történik. Az emberi fejlődés iránya: a társadalmilag is értékes önmegvalósítás.

Az emberi fejlődés mindig természetes, mert az minden (építő vagy romboló) beavatkozás hatására csak meglévő adottságaink kibontakozásának vagy torzulásának irányába és természetünk objektív törvényei szabta módon halad.

A fejlődés lehetősége -- adottságaink nagy száma, a képességek többértékűsége, a kombinációs lehetőségek és az életkorok változó lehetőségei következtében -- életünk végéig gyakorlatilag korlátlan. A legtökéletesebb ember is -- egész életútját tekintve -- válhatott volna még tökéletesebbé. Az örökletesség és a környezeti hatások viszonya a fejlődésben még alig feltárt. Ami eddig ismertté vált (intelligencia-vizsgálatok, mozgásos cselekvés képességei, jellemvonások) az egyre inkább a környezeti és miliőhatások jelentőségét bizonyítja.

Az embert fejlődése szempontjából egy lényeges tulajdonság különbözteti meg az összes többi élőlénytől: képes a saját fejlődésébe beavat-

kozni, egészen az életcsira minőségének a befolyásolásáig. Mérhetetlen felelősséget vett ezzel magára.

Az emberi élet lényegéhez tartozik a tevékenység. A fejlődés egyik alaptörvénye, hogy minden ember a neki megfelelő tevékenység értelmes gyakorlásában fejlődik. Az ember a fejlődés feltételeinek és törvényszerűségeinek megismerésével képes önmagát és másokat fejleszteni.

A fejlesztésről. Az ember (a személyiség) fejlesztése: teljes emberségének kibontakoztatása, kibontakozásának segítése. Ez a nevelés lényege. Nevelésünk napjainkban is hiányos, részjellegű és számos egyoldalúság miatt gyakran inkább romboló hatású.

A nevelés lényegének természetes teljességét funkcionális értelmezése nyújtja (Várkonyi H., 1947). A gyermek fejlődésének tényéből indul ki, felismerve annak öntörvényűségét, azaz autonómiáját. Az ember -- minden bonyolultsága ellenére is -- természeti lény, akinek életében objektív fejlődéstörvények érvényesülnek. A 'lelke' lelki természete "sem mesterséges jelenség, hanem természet, amely ugyan művészettel, tudománnyal és türelemmel egy bizonyos határig módosítható, azonban az emberi lényeg legmélyebb károsítása nélkül nem alakítható át mesterséges terméké (artefactummá). Az ember ugyan engedi magát egy beteg állattá idomítani, de nem egy ideális lénné". (Jung, C. G. 1985.) A teljes embert átfogó nevelés funkcionális értelmezése tudattalan erőinket folyamatainkat is figyelembe veszi. Így érthető meg az előző gondolat folytatása: "a legjobb nevelési vagy kezelési eredményt ott érjük el, ahol a tudattalan kooperál velünk, azaz beavatkozásunk célja a tudattalan fejlődési tendenciájával egybeesik, s megfordítva, módszereink ott mondanak csődöt, ahol a természet nem jön segítségünkre" (Jung C. G., 1985.).

A nevelés alapvetően és egyidejűleg kettőt jelent:

- a fejlődést eredményező tevékenység ösztönzését és irányítását, valamint

- a fejlesztő (természeti és társadalmi) környezet biztosítását.

Ily módon a nevelés egyszerre ösztönzés és kedvezőtlen hatás elhárítása, és megelőzés, valamint miliőteremtés a természetes fejlődés érdekében. Ebben az egész társadalom részt vesz s ez a tény az alapja annak, hogy a gyermekek és az ifjúság fejlődéséért az egész felnőtt társadalom (kivétel nélkül minden felnőtt) egyetemes nevelői felelősséget hordoz, az is, aki erre nem gondol, vagy nem akarja vállalni.

Nevelni csak az tud, aki maga is fejlődő ember. Ez a pedagógiai hitelesség feltétele.

Az élettisztelet etikája alapján csak egyféle nevelés van: nevelés: minden embert, gyermekeinket, tanítványainkat önmaga legmagasabb értékének elérésére segítő fejlesztés. Csak jó nevelés van, mivel az életben nincsen vákuum, nincsen semleges helyzet: a legkisebb mulasztás is romboló hatású. A nevelésben nincsenek minőségi fokozatok: a legtöbb egyszersmind a legkevesebb, amit meg lehet s meg kell tenni. Célként elérhetetlen, nevelési eszményként reális: nem az emberi tökéletesség állapota, hanem a tökéletesedés szüntelen, véget nem érő folyamata.

A nevelési eszmény: a tökéletesedő ember, az emberségét, saját nem-beli és egyedi lényegét mind jobban kibontakoztató, azért cselekvő, küzdő ember.

Magzatként, gyermekként kerül hatókörünkbe, s az önnevelés fokára jutva lép ki e körből.

A nevelési eszmény megvalósításához induló feltétel, feladat:

- a felnőtt társadalom élettisztelő emberi kulturáltsága,
- saját otthonnal rendelkező ép (teljes) és erős család, melyben közös akarattal fogant és okos szeretettel várt a gyermek,
- kiegyensúlyozott, viszonylag boldog és igazi gyermekkor, melyben a gyermek áthalad a népmese világán is.

A nevelési eszmény tartalma

A tökéletesedő ember -- teljes értékű életre és szüntelen fejlődésre képes ember; kibontakoztatott emberség jellemzi, továbbá erős és építő élni akarás, életvidámság és konstruktívan cselekvő optimizmus.

Integrált személyiség, aki úgy képes 'elhasználatlan' emberként végig menni az életen, önismeretre jutni, helyét megtalálni, hogy az élet isteni rejtélyének (a Neuminosum-nak) öntudatlan megtapasztalásától eljut -- tudatosan is munkált szerencsés esetben -- a kegyelem élményéig, a személyes Istenképig. Nemzeti azonosságtudatát, hazaszeretetét is a tudattalan hajszálgyökök táplálják.

Tudatos személyisége adottságaihoz mérten arányosan fejlett, fejlődik. Értelmesen s egyre igényesebben aktív.

Minden megismerő funkcióját, csúcspontján az alkotó gondolkodás képességével cselekvésben próbálja ki s fejleszti. Egyre nagyobb szellemet fog be és hódít meg a külső és saját belső világából. Tudásával együtt nő cselekvő felelősségérzete.

Cselekvő erejét és képességeit (szükségleteit, vágyait, törekvéseit, érdeklődését, beállítódásait, értékorientációt és akaratát) értelme szabályozza, saját meggyőződésé, majd kerek életszemléletté, világnézetté ötvözi.

Tevékenységet önmagához, az emberekhez, a természethez és a társadalomhoz fűződő kapcsolatait gazdag, pozitív és kiegyensúlyozott érzelmek szövik át. A tökéletesedő ember is csalódik (sokszor mélyebben, mint az igénytelenebb ember), érik kudarcok, de megtanulja feldolgozni azokat.

Autonóm személyiség, aki a szabadság és felelősség egyensúlyában képes az önérvényesítésre és az önkorlátozásra.

A tökéletesedő ember gyermekkori eszmélésétől a halálig fejlődő ember. Fejlődésének lényege: a tudattalan erőit és álmait szüntelenül tudatosító társadalmilag értékes önmegvalósítás és erre való törekvés. Az emberiség kibontakoztatásában a szocializáció, a másik ember, a nemzet, az emberiség is benne van (Madách Imre: "Az egyén szabad, érvényre hozni mind mi benne van, csak egy parancs kötvén le: szeretet").

Tudatos életvezetéssel törekszik teljes egészségre. Testi egészségének ép lelke ad ösztönzést és tartást. Lelki épségét testi erejével, ellenállóképességével, ügyességével támasztja meg. Ezért az egyéniségének s lehető-

ségeinek megfelelő és szokássá vált lelki és testi edzés életmódjának szerves része.

A tökéletesedő ember belülről fakadóan, az élet tiszteletéből eredően etikus. Értékrendszerének legfőbb értéke az élet, a természetben és a társadalomban őt körülvevő minden élet. Ezért cselekvően vállalja határtalan felelősségét. Természetszerető és természetvédő. Nemcsak tetteiért vagy azok elmulasztásáért, hanem az ezekkel kiváltott mentalitásért és társadalmi légkörért is érzi felelősségét. Számára a jó nem a gonosz hiánya, hanem a jó hiánya is már gonosz. Minden tettének mércéje az élet maximális értékére emelése. Ez teljesítménymotiváltságának végső erkölcsi alapja. Életének mindig van értelme, mert maga ad értelmet saját létének. Humanizmusa nem passzív szemlélet, hanem saját emberségéért szüntelenül folytatott kemény, belső küzdelem, amelyben az etika feladata a teljes személyiség integrálása. A gonosz és a jó benne is egyszerre és együtt van jelen. A megoldás nem a gonosz (az életvezetésünk számára ellenséges tulajdonságok) elfojtása, hanem az élet fejlődését szolgáló integrációja.

A tökéletesedő embernek van európai magyar jövőképe. Jól ismeri az európai s benne a magyar történelmet és kultúrát. Önkritikusan egyéni önbecsüléséből fakad erős családi érzése, s erre épül magától értetődő természetességgel nemzeti öntudata. Cselekvő hazaszeretetének lényege a "nemzet sorsához méltó magatartás". Egyéni, családi és nemzeti önbecsüléséből fakad más népek, nemzetiségek, más vallású emberek iránti türelme, megértése. (Gr. Széchenyi István: "Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében.") Mások megítélésében egyetlen mércéje: az igaz emberség. Emberségének, magyarságának, európaiságának ereje -- jól tudja -- a sokszínűség harmonikus egységében rejlik. Az új, egységes Európa számára feladat. Megvalósítása Magyarországon történik, a hozzá vezető út a nemzeti emelkedés útja. A tökéletesedő ember ebben is mindig korszerű, de sohasem a divat felszínességével. Az idő teljességében gondolkodik és cselekszik. Ez a jövő reális varázslata, amelyben a korábban volt és maradandónak bizonyult érték ötvöződik a hasonlóképpen értékes újjal. A jövő realitását számára gondolkodása és hite együtt biztosítja. Naponta megújuló hite ugyanis nem egyéb mint az élet alapvető értékeibe kapaszkodó és a jövő bizonytalanságát jól tűrő sziklaszilárd akarat.

"Európai feladatunk: embernek lenni magyarul!" (Makai S.)

Ezt szorgalmazta, ezért tett oly sokat már Széchenyi István, ki a maga eszményét a szintén teljes emberségében kibontakoztatott "kiművelt emberfőben" fogalmazta meg. Így ír: "Minden kifejlődés, erő, érték és szerencse legmélyebb sarkalata a kiművelt emberfő. Benne teljesedik ki az ember igazi személyiséggé". - Majd így szól: "A legmagasabb műveltség legközelebb jár a tiszta természethez. Mindkettőnek legszebb bája a nemes egyszerűség."

Záró gondolatébresztő:

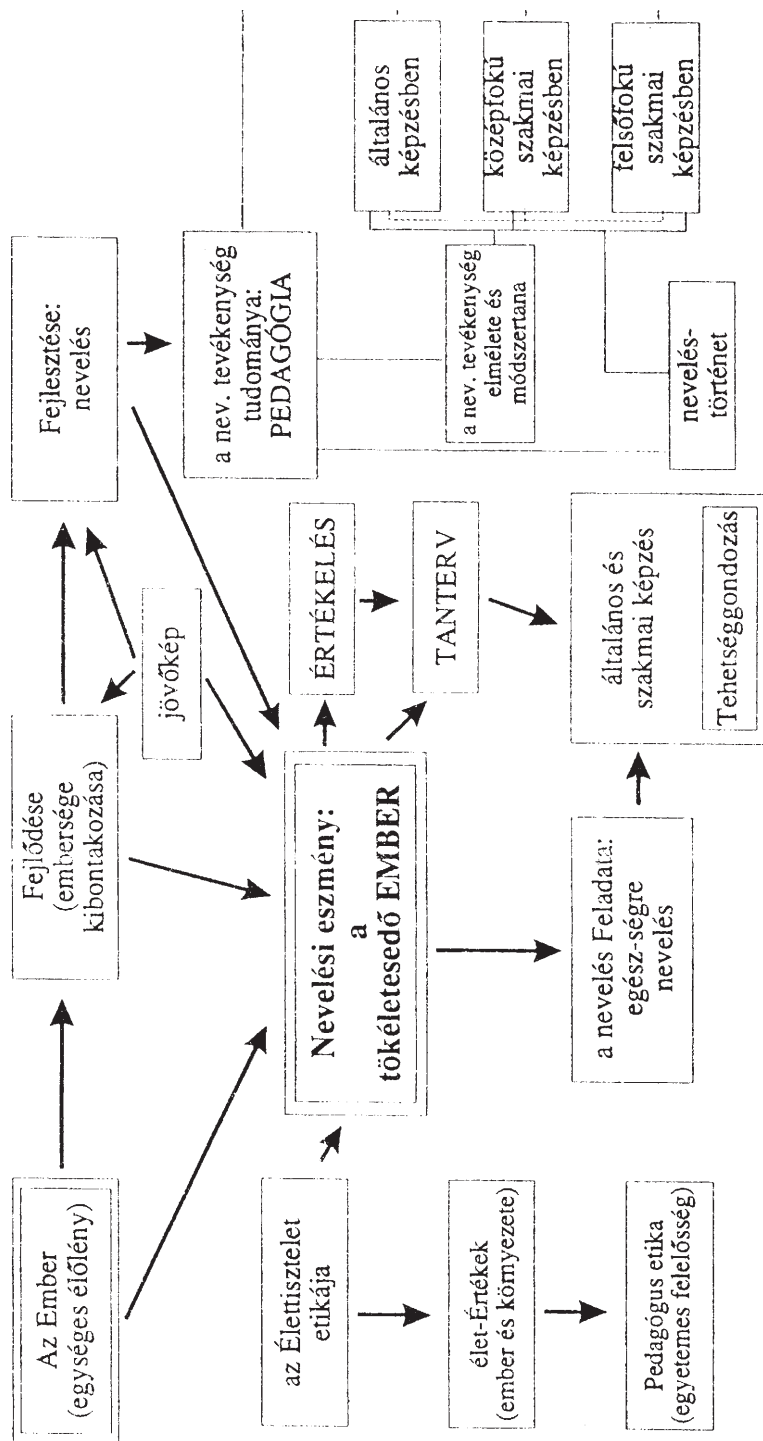
A nevelési eszmény és a pedagógia alapkérdéseinek összefüggése

Az egész emberiség s benne a maroknyi népünk emberpróbáló időket él. A tét ma már: emberhez méltó túlélésünk, fennmaradásunk. A nagy feladat -- s ez mindannyiunké --, hogy tökéletesedő emberként felnőljünk önmagunk okozta problémáinkhoz, megoldásuk feladataihoz.

A másik nagy feladat -- s ez az emberrel foglalkozó tudományok szakembereinek feladata -- hogy felnőljünk az élet és az ember bonyolultságához.

Növekedésünk alapvető feltétele, hogy emberszemléletünkben szakítsunk az évszázados elavult sablonokkal. A pedagógia fejlődéséhez -- többek között -- az szükséges, hogy térjen vissza az emberi élet valóságához és egy teljes emberkép alapján tárja fel az ember fejlesztésének teljeskörű feltételeit, sohasem feledve, hogy a nevelésben sohasem előírt, hanem helyesen felismerve követni kell a természet objektív élettörvényeit. A pedagógia mint tudomány objektivitása ebben áll. Ez egyszerűsmind a pedagógiai alapkérdéseinek újragondolására, újraértelmezésére is kényszerít. Ha ma zavar van a közoktatásban, az elsősorban abból fakad, hogy szétkorhadtt alapokra -- új fundamentum nélkül -- akarnak sokan új épületet építeni.

Ehhez az újragondoláshoz kíván indítást nyújtani egy lehetséges összefüggési rendszer vázlatos ábrája, középpontban az iránytűvel, a nevelési eszménnyel. Az ábra igazi tartalmát nem a címszavai, hanem a teljes írás adja.



A nevelési eszmény iránytű szerepe

IRODALOM

- Jung, C. G.:1985. Das Gewissen in psychologischer Sicht. In: Grundwerk, C.G.Jung. Bd.9. Walter Verlag AG, Olten.
- Jung, C. G.,: 1987. Emlékek, álmok, gondolatok. Európa Könyvkiadó Budapest.
- Kiss Á.: 1945. Az emberi felszabadulás útja, Budapest
- Rókusfalvy P.: 1991. A közoktatás iránytűje. Új Pedagógiai Szemle 5.sz.
- Schwitzer, A.: 1981. Kultur und Ethik. C.H.Beck Verlag, München.
- Várkonyi H.: 1944/46. Lélektani antropológia és pedagógia. Magyar Pedagógia sz.n.
- Várkonyi H.: 1947. A nevelés funkcionális fogalma. Embernevelés 11.sz.
- Várkonyi H.: 1958. A pszichológia tárgya és feladata. Bp., (Kézirat)